

Herman Bolle.

Hermann Bollé (Muzej grada Zagreba)
Hermann Bollé (Zagreb Municipal Museum)

Žarka Vujić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za informacijske znanosti

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 16. 11. 1993.

Hermann Bollé: ravnatelj neotvorena muzeja

Sučaj Hermanna Bolléa, glavnog promotora historicizma u nas, neumornog restauratora brojnih arhitektonskih cjelina te nadasve profinjenog oblikovatelja predmeta umjetničkog obrta, dobro je poznat ne samo maloj grupaciji povjesničara umjetnosti, već i čitavoj kulturnoj javnosti. Taj golemi stvaralački napor i opus, ponajviše ostvaren u Zagrebu, još nije doživio cjelovit, pa ma kako kritički obojan, monografski prikaz. U popisu poslijeratnih rasprava i članaka valja istaći višegodišnji znanstveni doprinos dr. Željke Čorak¹ koji možemo opisati kao uporan i opravdan zahtjev za novim (čitaj: suvremenim) vrednovanjem Bolléova restauratorskoga i arhitektonskoga rada. No, u iščekivanju opsežnijeg osvrta preostalo je dovoljno prostora za ovakove male doprinose.

Vjerojatno se poznavateljima zbivanja u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća u nas nameće pitanje da li je uopće potrebno i ima li temelja da se Hermannu Bolléu prilazi sa stanovišta povijesti muzeja u Hrvatskoj. Česta nabranja njegove svekolike djelatnosti nikad nisu navodila i muzejski rad kao iole važniju aktivnost. No, faktografski podatak da je od 1890. do 1909. godine obnašao i dužnost ravnatelja Muzeja za umjetnost i obrt nije moguće zaobići. Na spomenutom znanstvenom simpoziju o Bolléu, vjerojatno potaknuta netom viđenom manjom retrospektivnom izložbom,² tadašnja direktorica Muzeja, gospođa Zdenka Munk, završila je svoje kratko, više emotivno, izlaganje najavivši mogući projekt »Hermann Bollé kao direktor Muzeja i Obrtne škole, izložbu u svojoj i njegovoj zgradi s njegovim radovima iz muzejskog fundusa.«³ Nažalost, ta prezentacijska zamisao zvučna i poticajna naslova nije nikad ostvarena, a interes za pažljivije sagledavanje muzejskog rada građevinskog savjetnika Bolléa došao je zapravo iz »druge ruke«. Mislimo pri tome na zagrebačku »žurnalistiku« koja se za proučavateljke kulturne povijesti u Hrvatskoj pokazala nezaobilaznim izvorom.⁴ Iz nekoliko članaka o privatnim zbirkama u Zagrebu kao i iz napisa jednog od direktora Muzeja A. Jirouška, osobnosti H. Bolléa odjednom su dodane nove karakteristike. Tako je sama Zdenka Munk u opisu privatne zbirke zagrebačkog direktora E. Radovana iznijela slijedeće detalje: »Jedna korska klupa iz zagrebačke stare katedrale došla je u posjed g. Radovana preko arhitekta Bolléa, i ostala tako u našim krajevima.«⁵ Jedan od najzanimljivijih međuratnih sabirača u nas, Artur Oskar Alexander, doslovce je optužio Bolléa navodeći kako mu je bečki trgovac umjetninama Salvi pokazao skulpturu Sv. Jurja koju je iz Zagreba donio i prodao Bollé: »I kaže mi dalje da je arh. Bollé mnogo toga njemu 'izlifravo'.«⁶ Ako je i trebalo izjave privatnih kolekcionara uzeti oprezno, jer su i sami u strasti sabiranja bili pripravnici učiniti i činili su svašta, mišljenje jednoga ozbiljnog muzejskoga radnika kakav je bio prof. Antun Jiroušek valjalo je zabilježiti. On je također 1932. godine u novinama oštro osudio Bolléa: »Kod restauracije zagrebačke stolne crkve i ostalih brojnih crkava nailazio je on na brojne umjetnine, pa mjesto da ih je nastojao dobiti za muzej, on je omogućivao prodaju tih dragocjenosti u inozemstvo, kupujući mjesto njih za muzej manje vrijedne tuđinske kopije u drvu, metalu i srebru.«⁷ Na temelju navedenih pojedinosti kojima bi se priključila i doista istinita činjenica da je Muzej za umjetnost i obrt otvorio vrata javnosti tek u godini Bolléova odstupanja s mjesta ravnatelja, moglo se dvorskog savjetnika doista proglasiti, kako za otuđivača hrvatske baštine tako i za potpuno nesposobna muzealca. Samo je iskusna konzervatorska i povijesno-umjetnička osobnost, poput prof. Tihomila Stahuljaka, mogla pozvati na oprez, točnije, zahtijevati da se sastavi što cjelovitija slika tek nakon proučavanja arhivskoga materijala u samom Muzeju.⁸

Sažetak

Hermann Bollé, glavni arhitekt historicizma u nas, protagonist svih velikih restauratorskih projekata u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća i dugogodišnji organizator obrtnog školovanja, u razdoblju od 1890. do 1909. godine obavljao je i dužnost ravnatelja Muzeja za umjetnost i obrt. Pažljivim istraživanjem arhivskoga materijala nastojalo se utvrditi i vrednovati Bolléov muzealni doprinos. Osim što je projektirao zgradu muzeja i obrtne škole te uredno obavljao sve administrativne ravnateljske dužnosti, oblikovao je dobrim dijelom stalni postav muzeja kao i dio izložbenog namještaja.

No, prije nego li iznesemo najvažnije uočene detalje iz dragocjene i zanimljive arhivske zbirke Muzeja za umjetnost i obrt, potrebno je u obrisima podsjetiti na zbivanja oko Muzeja i prije Bolléove ravnateljske ere. Dobro je znano da je ideja i osnutak ove ustanove ponajviše djelo dr. Ise Kršnjavoga, koji je od početka svoga zagrebačkog i hrvatskog kulturnoga poslanstva nastojao uporno promovirati umjetni i kućni obrt. Nije bila riječ samo o pravoj novinskoj kampanji u okviru bitke za novi muzej,⁹ o upornom, često puta i smiješnom, sakupljanju prvih muzejskih predmeta, poput pretraživanja tekstilnih prnja trgovca Weissa ili o organiziranju muzejskog rada u iznajmljenim stanovima od Gajeve do Praške ulice. Do sada u muzealnim krugovima nije bilo uočeno da je prva izložba u Strossmayerovoj galeriji starih majstora bila izložba kućnog obrta 1881. godine koja je jasno pokazala da je budući predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu koristio doslovce svaku priliku za promicanje obrta. A sam Muzej za umjetnost i obrt javno je nazvao svojim »mezimčetom«.¹⁰ Stoga je bilo teško i nepotrebno očekivati od H. Bolléa, arhitekta i umjetnika koji je u Zagreb došao na poziv biskupa Josipa Jurja Strossmayera,¹¹ bilo kakvu invenciju unutar čvrsto zacrtanih osnova.

No, Bollé je svoj veliki doprinos dao projektirajući novu zgradu za Zemaljsku obrtnu školu spoenu s Muzejom. Ovo, prema ocjeni suvremenih povjesničara umjetnosti, remek-djelo Bolléova arhitektonskoga i urbanističkog stvaralaštva (a koje pokazuje i znalačko razumijevanje muzejskih potreba), bilo je dovršeno već 1889. godine. U nj su odmah preseljene i zbirke, a ravnatelj Obrtne škole dobio je dodatnu dužnost: brigu za Muzej čije je uređenje i otvaranje kasnilo već čitavo jedno desetljeće. Nažalost, kasnit će i dalje. U trenutku kad se činilo da će dr. I. Kršnjavi kao novoimenovani predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu (1891.-1896.) moći za svoje »mezimče« učiniti najviše, mogao je, stjecajem okolnosti, učiniti – ponajmanje. Uspjeli novi prostor ipak je promoviran 1891. godine velikom međunarodnom umjetničkom izložbom, no, već sljedeće godine u njemu se našao nezbrinuti ženski licej.

Tako je H. Bollé započeo svoje prvo muzejsko ravnateljsko razdoblje (1890.-1900.) zapravo bez muzejskih zbiraka koje su 1893. godine prešle u Akademijinu palaču. »Obnašao sam povjeriti upravu obrtnoga muzeja čuvaru arheološkog odjela Narodnog muzeja prof. kr. vinkovačke gimnazije Josipu Brunšmidu«,¹² čitamo u službenom dopisu od 18. listopada 1893. koji nosi karakterističan Kršnjavijev potpis. No, Bollé je uporno nastavljao s nabavljenjem kako novih muzejskih predmeta tako i stručnih knjiga i časopisa za priručnu knjižnicu. O tome svjedoče arhivski zapisi o kupnji, primjerice, raznovrsnih predmeta bosanske kućne industrije ili narodnog obrta iz Korenice i Petrinje. Svi se iznosi uredno navode u popisima isplata novca, a donatorima se zahvaljuje osobno (Bolléova vlastoručna zahvala gospodinu Nikoliću, vladiki pakračkom za kožnatu rumunjsku ladicu) ili javno u »Novostima«.¹³ Razumljivo, Muzeju poklanja i njegov začetnik Kršnjavi, ali i sam ravnatelj. Tako Miroslava Despot citira u svom rukopisu darove H. Bolléa: »Dvije majolika posude. Više komada krasno ornamentiranih i emajliranih tanjura. Dva stara grba u barok slogu. Više raznih ornamentalnih modela iz sadre. Više stručnih djela i časopisa tičući se arhitekture i umj. obrta.«¹⁴ Riječ je doista o impresivnom broju. Kao i o nakani što tako odudara od spomenutih napisa koji su, primijetimo napokon, ponajviše uslijedili u razdoblju poslije Bolléove smrti.

Predmeti se za Muzej, razumljivo, kupuju i od zagrebačkih trgovaca (najčešće se spominje gospodin Schotten), a samo

jedan dopis od 4. XI. 1891. dokazuje direktnu kupnju (ne i prodaju) u Grazu. Riječ je o drvenom polikromiranom reljefu nabavljenom za 60 guldena u aukcionista Hansa Gsehla. Uz ove sitne opise ranih muzejskih akvizicija treba spomenuti i neprestanu aktivnost gospodina Levina Horvatha, Bolléova nasljednika na mjestu ravnatelja Muzeja. Njegova korespondencija s upravom doista je znatna i zanimljiva. Ovaj poznati hrvatski sabirač gotovo je salijetao Bolléa, nudio mu na prodaju čas predmete od porculana, čas hercegovačka veziva, pa čak želio i zamjenu za određene obrtnine. Jednom riječju, pokazao je dinamični i trgovački duh sabirača koji je na svoj način odudarao od muzealnog duha, tako vidljivog u Bolléa.

A ravnatelj Obrtne škole i Muzeja bio je doista dobro obaviješten o svemu. Svaki godišnji izvještaj sa zahtjevom za novom dotacijom prolazio mu je kroz ruke. Osobno je slao dopise i tražio nove odljeve za muzej, a među arhivskim spisima nalazimo i njegov dopis knjižarama u Berlinu i Leipzigu, gdje se interesira za cijenu originalnog ili ponovljenog izdanja Viollet-le-Ducova »Dictionnaire raisonne de l'architecture...«. Usput, napominjemo da je doista gotovo podjednaku pažnju pridavao i Muzeju i Knjižnici koja se u tom razdoblju obogatila vrijednim naslovima, osobito stručnom periodikom. Izjednačena briga vidljiva je u svakom spomenutom godišnjem financijskom zahtjevu, ali i u brojčanom iskazu stanja. Tako je na početku novog stoljeća vrijednost muzejskih predmeta procijenjena na 64.392 krune, a vrijednost knjižnog fonda sasvim joj se približila iznoseći 50.977 kruna.¹⁵

Između 1897. i 1898. godine muzejske se zbirke uredno popisane vraćaju u njima namijenjenu zgradu. Ise Kršnjavoga više nema u Khuenovoj vladi i kad Odjel za bogoštovlje i nastavu u siječnju 1898. prigovara da Ravnateljstvo Muzeja još nije predložilo osnovu statuta, Bollé se mora opravdavati sam. Pismo Vladi (u hrvatskoj i njemačkoj verziji) s nadnevkom 18. veljače 1898.¹⁶ pokazuje da Bollé s krajnjim razumijevanjem vodi i poslove oko uređenja Muzeja. Kad govori o nadopunjavanju zbiraka navodi na prvom mjestu nabavu »odljeva i kopija od znamenitih umjetnih i historičko poznatih predmeta na polju industrije«, ali i predmeta »kućne domaće industrije sa osobitim uzorcima i karakterističnim predmetima«. Uz to Vladi obećaje da će Ravnateljstvo uz statut sastaviti i stalni program nabave. Današnji jezik muzeologije preveo bi to kao jasno oblikovanje politike akvizicije: »Ovaj će program točno označavati te biti kazalom za više godina, kakvi će se predmeti imati nabavljati. Sbirke će se tako sistematično raširivati; a u obzir će se uzeti i historički njihov razvitak.« Prigovorima Vlade da Muzej još uvijek nije ureden, Bollé suprotstavlja pretrpanost muzejskoga prostora (»namještajem i odljevima«). Kao ravnatelj može se realno obvezati tek na »pravu i dobru njegu istih sbiraka«. No, istovremeno čini puno više. »Potpisani osloboduje se ujedno osim visokoj Kraljevskoj zemaljskoj vladi izvijestiti da ono za obrtni muzej izrađuje nacrt (za staklene ormare, dodano rukom, o.a.) sa dotičnim predlogom glede nabave istih i to za keramičku zbirku kao što i za tekstilnu zbirku domaće kućnog obrta, i to na račun ovogodišnje muzealne dotacije za ovdašnji umjetno obrtni muzej«,¹⁷ nalazimo zapisano u konceptu pisma Vladi početkom 1901. godine. Dakle, Bollé ne samo što je sam projektirao zgradu Obrtne škole i Muzeja (što je u duhu Gesamtkunstwerk-a značilo i brižljivo projektiranje svakoga detalja unutrašnjosti), on se prihvatio i projektiranja ormara i vitrina za smještaj zbiraka. U tom istom spomenutom pismu daje nam naslutiti da je već on nosio u glavi ideju stilskih cjelina koje će se u svojim stalnim postavama pridržavati i Vladimir Tkalčić i Zdenka Munk. Tako u Bolléovu dopisu čitamo: »to ...bi ipak prvo napome-

R. Auer: Kraljevska Zemaljska muška obrtna škola u Zagrebu, 1899. (Hrvatski školski muzej)
 R. Auer: *The Royal National Craft School for Boys in Zagreb, 1899 (Croatian Educational Museum)*

nuti predmeti sbirku u ovom pravcu (pokuštvo empir dobe) nadopunili tako, da bi tada bilo moguće u obrtnom muzeju 1 sobu urediti sa originalnim i otmjenim pokuštvo iz ove dobe.¹⁸

Čitavo drugo desetljeće Bolléova ravnateljstva (1901.-1909.) čiju smo sliku stvorili iz originalnih dokumenata, predstavlja kratku povijest njegovih osobnih nastojanja i napora da se uredi i napokon otvori jedan muzej. Napadi i prigovori dolazili su neprestano, dapače, javljali su se i službeni zahtjevi za preuzimanjem određenih zbiraka kako bi se one mogle što prije dostojno prikazati javnosti. Tako je Hrvatski pedagoški školski zbor već 1901. godine tražio povrat zbirke veziva koju bi mogao odmah izložiti u Hrvatskom školskom muzeju,¹⁹ a četiri godine poslije intenziviraju se zahtjevi da se prostor prizemlja i I. kata zgrade na Kazališnom trgu ustupi Etnografskom muzeju. Bollé uporno odbija svaki takav pokušaj jer je svjestan izložbenih potreba svoga muzeja, »a osim toga kako je to svugdje u svijetu i muzej treba neke prostorije za temporne i skore izložbe, bez kojih se obrtno-umjetni muzej ne treba ni pomisliti.«²⁰ Odabrani predmeti, iako ne u pretjeranom broju (koji, razumljivo, ovisi o godišnjoj dotaciji) i dalje ulaze u fondus Muzeja. Katkad su načini prinosa doista neobični. Tako se isti slučaj gospode Helene Domichek. Spomenik sa željeznom kovanom ogradom za njezinu pokojnu tetu napravljen je u radionici Obrtne škole u zamjenu za predmete iz 18. stoljeća koji su predati Muzeju. Od većih akvizicija, a koje se kao jedina zasluga spominju često uz Bolléovo ime, navodimo preuzimanje zbirke Frank 1906. godine kao i spašavanje željeznog natkrovlja zdenca u Remetama.

Krajem 1907. Muzej posjećuje Komisija računskog ureda i podnosi iscrpan izvještaj Vladi²¹ u kojem se postavlja pitanje inventara, a opaža se i neurednost Muzeja. Bollé opet mora odgovarati. No, ovaj puta ima i prve konkretne rezultate. Gospođa Jelica Bernadzikowska već je postavila zbirku tekstila, a dogovoreno je i tiskanje kataloga tog odjela. Sljedeće

godine pripreme za otvaranje muzeja doslovce se zahuktavaju. Izvještaj u proljeće 1908.²² pokazuje da je uređena i keramička zbirka, a uskoro će biti i zbirke predmeta crkvene umjetnosti u I. katu i pokuštva u dvoranama II. kata. Ponajbolji dokaz Bolléova ozbiljna angažmana njegov je vlastoručni nacrt sobe u I. katu s točno označenim razmještajem ormara. I tu prestaju sve optužbe na račun građevinskog savjetnika. Uz sve svoje obveze krajnje je ozbiljno obavljao i dužnost ravnatelja Muzeja. U trenutku kad je osjetio da se te obveze dodatno proširuju usko specijaliziranim, muzealnim zahtjevima, potražio je pomoć: »Razvitkom rada oko muzeja porasla je međutim i ravnateljeva djelatnost i za muzej, tako da on veliki dio vremena potroši za rad oko muzeja. U pojedinim slučajevima iziskuje se od njega specialni studij. Upravljanje muzejem iziskuje mnogo truda i ljubavi, te se podpisano ravnateljstvo usuđuje zamoliti visoku vladu da tu činjenicu izvoli dobrohotno uvažiti.«²³ Tako je Muzej za umjetnost i obrt napokon dobio svog prvog čuvara (čitaj: kustosa), mladog književnika Andriju Milčinić.²⁴

Svečano otvorenje dogovoreno je i održano 19. svibnja 1909. godine. Novine su zapisale da je tom prilikom ravnatelj održao govor na skandalozno lošem hrvatskom jeziku i da se zbog toga povukao s dužnosti. Doista je teško u to povjerovati, no, arhivski dokumenti govore u prilog neke nagle odluke ili naredbe. Bollé još piše svoj zadnji dopis 14. lipnja, a nadnevak sljedećega dana nosi zapisnik u kojem čitamo: »Pridolazi tajnik kr. zem. vlade Levin pl. Horvath kojem su dekretom od 3. lipnja ove godine povjerene agende ravnatelja muzeja za umjetnost i obrt, te je iste preuzeo od ravnatelja kr. zemaljske obrtne škole kr. građevnog savjetnika Hermanna Bolléa.«²⁵ U trenutku kad je svoju radnu i moralnu obvezu priveo kraju, ravnatelj je odstupio. Priklanjamo se činjenici da je zagrebački Muzej za umjetnost i obrt otvoren s vremenskim zakašnjenjem te se dobrim dijelom izgubila prvobitna svrha njegova osnut-

ka.²⁶ Jer i on je poput ostalih sličnih institucija od Londona do Beča trebao poslužiti kao jezgra oko koje će se osnovati škola, knjižnica i ostali pomoćni zavodi, a sve zbog promicanja i novog vrednovanja umjetničkog (u našim krajevima i kućnog) obrta. Što se to nije dogodilo i u Zagrebu, ponajmanje je kriv Hermann Bollé. Vremenu i prilikama nije se mogao othrvati ni jedan od sudionika utemeljiteljskog doba u nas. A mislimo pri tom ne samo na Bolléa, već i na veličine poput dakovačkog mecena biskupa J.J. Strossmayera ili svemoćnog predstojnika Ise Kršnjavoga. Svaki od njih našao se i po neko-

liko puta u situaciji da mora ustuknuti i pristati na kompromis, osobito pri rješavanju muzealnih pitanja i problema. Gledajući objektivno, rezultati su im bili golemi i zapanjujući. Stoga i za Hermanna Bolléa možemo na temelju proučavanja izvornoga arhivskog materijala ustvrditi da se kao ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt iskazao kao nadasve radin i sposoban čovjek. Iso Kršnjavi rekao bi to ovako: »Samo tko je pratio blagotvorno požrtvovno i nesebično Bolléovo djelovanje, može prosuditi koliku zahvalnost dugujemo tomu odličnom stručnjaku i uzornom poštenjaku.«²⁷

Muzejske vitrine koje je projektirao H. Bollé (Muzej za umjetnost i obrt)
Museum show-case designed by H. Bollé (Museum of Arts and Crafts)

Bilješke

1
Mislim pri tom na sljedeće njene radove: *Bollé u funkciji grada*. Život umjetnosti, br. 26./27., str. 22.-31.; *Katedrala u funkciji grada*. Život umjetnosti, br. 28, str. 55.-57.; *Zagrebačka katedrala i XIX stoljeće*. Kongres Saveza društava povjesničara umjetnosti Jugoslavije. Zagreb, 1988.; *Bollé, Hermann*. u: Hrvatski biografski leksikon, sv. 2. str. 115.-117.; *Počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. Katalog 15. Zagrebačkog salona; *Katedrala i XIX. st.* u: **A. Deanović, Ž. Čorak**, *Zagrebačka katedrala*. Zagreb, 1988. Uz to spominjem i autoričine TV-emisije o H. Bolléu i Mirogoju.

2
Riječ je o izložbi koju je pripremila dr. Ž. Čorak u Muzeju grada Zagreba neposredno uoči održavanja spomenutog simpozija 1976. godine. Valja ovom prigodom istaći da je sve potrebne fotografije načinio prof. Krešimir Tadić.

3
Z. Munk, *U povodu Bolléa*. Život umjetnosti, br. 26./27., 1978., str. 98.

4
Svakako da je i unutar »žurnalistike« načinjen odabir u koji nisu ušli senzacionalistički i krajnje tendenciozni naslovi poput onog **I. Šipraka**: »Nisu samo Tatari harali po zagrebačkoj katedrali«. *Novosti*, br. 86. 1937., str. 30.-31.

5
Z. Munk, *Kroz zagrebačke privatne zbirke*: Zbirka g. direktora E. Radovana. *Novosti*, br. 174., 1937., str. 10. Klupa se nalazi danas, prema navodu **L. Dobronić** u rukopisu »Renesansa u Zagrebu«, u Muzeju grada Zagreba.

6
M. Katić, *Jedinstvena umjetnička zbirka drvene plastike od XIII.-XVIII. st.* *Novosti*, br. 164., 1940., str. 16.

7
Muzej za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu: *Razgovor s direktorom prof. A. Jiroušekom*. *Novosti*, br. 86., 1932., str. 11.

8
Zahvaljujem mu i ovom prilikom na ljudskoj i stručnoj strpljivosti koju je pokazao tijekom konzultacija oko magistralne radnje »*Razvoj i budućnost umjetničkih muzeja i galerija u Zagrebu*«. U njoj je ravnateljski rad H. Bolléa tek kratko spomenut.

9
Riječ je o poznatoj seriji Kršnjavijevih članaka objavljenih uzastopce u *Obzoru* 1879. godine u brojevima 104., 105., 107., 108. i 111. Ističemo ih i ovaj put kao primjer današnjim muzealcima kako valja obavještavati javnost o muzealnim pitanjima.

10
I. Kršnjavi, *Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba*. Kolo, 1905., poglavlje XIX.

11
Zahvaljujem dr. Ž. Čorak na strpljivom rasvjetljenju ovog faktografskog podatka. Spominjem usput da je I. Kršnjavi zarana upoznao Bolléa kako u Schmidtovu atelijeru tako i u Rimu 1875. godine gdje su se u jednom trenutku našla sva trojica velikana presudna za kulturna zbivanja u Hrvatskoj u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća: J.J. Strossmayer, I. Kršnjavi i H. Bollé.

12
Arhivski dokumenti Muzeja za umjetnost i obrt složeni su u fascikle kronološki i to po desetogodišnjim razdobljima. Kako je upravo u tijeku njihovo prenošenje u kompjutor (hyper-tekst) nije poznato na koji će se način u budućnosti moći pronaći i pregledati.

13
Upućujem ovom zgodom na dragocjenu bibliografiju **V. Humski** objavljenju u »*Muzeologiji*« br. 24. 1986. gdje se u velikom broju citiranih jedinica pod »*Dar*« i »*Darovi*« mogu pronaći precizni podaci o javno obznanjenim poklonima Muzeju za umjetnost i obrt. Istovremeno nam ovo mnoštvo bibliografskih jedinica govori o ondašnjoj kulturi ophođenja koju valja usporediti s današnjim vremenom.

14
M. Despot, *Historijat Muzeja za umjetnost i obrt*. Zagreb, 1960., str. 33. Rukopis je pod signaturom R-7536 pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci.

15
MUO, II. fascikl, Izvještaj od 15.10.1901.

16
MUO, I. fascikl (1890.-1900.).

17
MUO, II. fascikl (1901.-1910.), koncept pisma Vladi od 6.02.1901.

18
MUO, II. fascikl, navedeni koncept pisma Vladi.

19
Ne zaboravimo da je te iste godine na početku svog djelovanja u fundus Hrvatskog školskog muzeja ušla glasovita »Pariška soba« – namještaj koji je bio izložen na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Bili su ga po nacrtu H. Bolléa izradili 1899. godine učenici Obrtne škole.

20
MUO, II. fascikl, dopis Vladi od 29. 03. 1905.

21
MUO, II. fascikl, dopis od 15. 10. 1907.

22
MUO, II. fascikl, dopis Vladi od 9. 04. 1908.

23
MUO, II. fascikl, koncept pisma Vladi od 17. 01. 1908.

24
Milčinić je odmah smatrao za shodnim stručno promovirati svoj muzej, pa se u novinama »Hrvatska« (br. 46.-49.) odmah 1907. godine pojavio sa serijom napisa pod naslovom »*Muzej za umjetnički i narodni obrt*«.

25
MUO, II. fascikl, 15. 05. 1909.

26
O. Maruševski, *Iso Kršnjavi kao graditelj*. Zagreb, 1986., str. 114.

27
I. Kršnjavi, *Osnutak Obrtne škole*. Vijenac, knj. IV., 1925., str. 274.-276.

Summary

Žarka Vujić Hermann Bollé's Contribution: the Curator of an Unopened Museum

Hermann Bollé, the leading architect of the Historicist era in Croatia, the protagonist of major plans for renewal during the last quarter of the 19th century, was also the curator of the Museum of Arts and Crafts in the years from 1890 to 1907. Although the Museum was fighting for its very existence during that period, and its collections had to make way for other functions that were regarded as more essential, an attempt had been made through meticulous examination of records to identify and assess Bollé's contribution to the Museum. Not only did he plan the building and its craft training centre, he was largely responsible for designing the Museum's permanent display, as well as the design of part of the furniture it included. These were far from minor undertakings, and they deserve mention in any major account of this versatile personality.